

133

3 (A) (B) (C) (D) (E)

133/30 श्री

श्रीगणेशायनमः॥ रावणहततांडवस्तो
जटाकटाहसंभ्रमभ्रमनि लिपनिर्झ
री विलोतविचित्रहरीविराजमानमू
र्धनि जगद्यगध्वनिज्वलत्पट्टपा
वकेकिशोरचंद्रशेखरेरतिप्रतिक्षण
मम १ चराघरेन्दुनिदिनी विलासबंधु
बंधुबंधुरस्फुरद्गतसंततप्रमोदमा
नमानसे रुपाकवक्षधारिणे निरुघ
उघरायदिक्कचिखंदबुरेमनोविनोद
मेतुवर्त्तनी २ जगभुजंगपिंगल
स्फुरत्फणामणिप्रभाकदंबकुंकुम
द्रवत्प्रलिसलिवधूमुरवे मंदाधसिं

धूरास्करतगुत्तरीयमेतुरेमनोविनो
दमद्भुतंविभर्तुभूतमर्तरी ३ जयह्यन
भ्रमविभ्रमभ्रमभ्रजंगमश्चसत्समी
रनिर्गमस्फुरत्करालभालहव्यवाट॥
धिमाप्तिमिध्वनेमृदंगतुंगमंगलध्वनि
क्रमप्रवर्तितप्रचंडतांडवः शिवः॥ ४॥
नवीनमेघमंडलीनिबद्धउघरा स्फुत्कु
हूनिशीथिनितमःप्रबंधुबधकंधरः
निलिपनिर्झरीधरस्तनोतुहत्तिसिंधु
रकलनिधानबंधुरश्रियंजगत्सुरघरः
५ सहस्रलोचनप्रभृत्सरोपलोकशेख
रःप्रसूनधूलिधारिणे विधूसराधिपि
टभूः भुजंगराजमालयानिवद्धजय

नूतकः श्रियैविराय जायतां चकोरबंदुशेख
 रः ६॥ अखर्वसर्वमंगलाकला निधानं मुज
 रीरसप्रवाहमाधुरीविजृम्भणामधुव्रतं स्म
 रांतकंपुरांतकं भवांतकं मखांतकं गजोघ
 कांघकांतकांतकं सुमांतकांतकं भजेत् ७
 स्वर्णपट्टेनीतं तदिव्यहम्यवा सिने सु
 वरावाहनप्रियायकोटितेजसे आपर्ण
 याविहारिणे फणाघरेन्द्रहारिणे सहानमः
 शिवायते सदा शिवायशांभवे ८ सुतुंगभं
 गजन्तुजासुधांशुशंखंडमोलयेत सतंग
 पंकजः सुरत्कृषादयो निचक्षुषे भूजंग
 राजकुंडलाय पुष्पशालिबांधवे सहानमः
 शिवायते सदा शिवायशांभवे ९ नताग्र
 पुष्पतल्पयोर्भुजंगमौक्तिकस्रजोर्गरिह
 रत्नलोहयोः सहस्रिपसपक्षयोः मृणाल
 विह्वक्षुषोर्वरांकदेवराजयोः समंप्रवर्त
 न्कदा सदा शिवं भजाम्यहं १० कदा निंलिप
 निर्झरी निकुंजकोटेरुधसन्निमुक्तकुर्मति
 मुदा शिरस्त्रयं जलिवहन् त्रिशिरोललाम
 धामलम्बकः सदा शिवेति मंत्रमुच्चरन्कदा
 सुखाभवाम्यहं ११ श्रीशंभोश्चरणारविं
 दयुगलं ध्यानामृतस्वादिनां स्वर्गः स्वप्नस
 खायते विधिभूतां वेदः पिशाच्चायते रंभा
 निंबकलायते भवसिंधुश्च बिंदायते लक्ष्मीभव
 सस्मकणायते कतुभुजां स्वामिवराकायते
 १२ पूजावसानसमये दशवक्रगीतं यः शंभू
 पूजनपरपठति प्रदोषं तस्य स्थिरां मुंगजे ६

तिकाकुसुमांकितदिव्यस्त्रीजनयूथवृते
 द्विपदचतुष्पदस्वगमृगरमणविराजितवि
 यावनललिते॥७॥विद्याधरगणकेलि
 कुतूहलमोहितमुनिजनहृदयकजे॥
 मधुकरकोकिलशुकमधुरस्वरगोभित
 सौरभवनरसिके॥८॥आनंदामृतपूर्ण
 विलोचनगौर्यासार्धमखंडपदे॥कनक
 रचितमणिरखोचितमल्लोकिकसिंहास

धे॥ज्ञानकलापरिपूर्णविलोचनभवभ
 यमोचनबोधनिधे॥९॥द्विजजनसेवि
 तपादसरोरुहकलिमलमर्दनविश्व
 विभो॥क्षितिजलपावकवायुगगन
 राविश्रान्तिमूर्तिपते॥१०॥केलासेम
 तिललितविलासेकमलविकासेतूर्य
 पदे॥भैरवरुद्रगणेशनुरक्षितइंदुक
 लार्धविविचरुचे॥११॥कल्पद्रुमल

मं मुदस्थाने सर्वोपायान्
 १ कृतिनाः स्वाध्यायान् च
 २ नामि मण्डितान् च
 ३ दधि आनाहान् च
 ४ सा कुम्भे विभुजितान् च
 ५ मन्त्रान् च आदित्ये

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥

+

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

३ कुरुसमदृष्ट्या॥धुनकतधुनकतधुंधुंधु
नकतमृदंगनादंशृणुपरमं॥३२॥रुणुकु
णुरुणुकुणुरुंरुंरुणुकुणुवीणारवमति
ललितरं॥रुणुक्षुणुरुणुक्षुणुरुंरुंरुणु
क्षुणुवहुरिनादंशृणुस्वरवदं॥३३॥थ
नगनथेथेततथेताथेपश्याप्सरसांनृ
त्यमिदं॥नानारागिणिरागयुतंशृणु

गीतंसप्तस्वरसहितं॥३४॥अर्धांगीकु
तगोरीतनुलतिकापरिरंभणलोलुपभो॥
कुसुमांकितशुभतोल्समन्वितशाय्या
यांशिवकुरुशयनं॥३५॥निर्गुणानि
र्भयनिर्मलनिश्चकलनिष्कलनिश्च
यचारुकवे॥हरहरदुरितभरंमममान
सतापरयंमिनिवारयभो॥३६॥देहिद
याकरवांछितफलबुधिमधुनेवस्करेश्वर

शिवशंभो ॥ त्रिपुरविनाशनकृतवृषभा
सनंदेहिनिवासमखंडपते ॥ १७ ॥ इति श्री
मत्सरमहंस्परिव्राजकाचार्यश्रीमच्छंकराचार्यविरचितं शिवमानसपूजास्तो
त्रं संपूर्णं ॥ शंकरो विजयते त्रयं ॥ शु
भं भवतु ॥ विजयादुर्गायै नमः ॥ शि
वाय नमः ॥ शंकरप्रसन्न ॥ ६५ ॥ ४

नमो भ्रयपदं ॥ १९ ॥ जातिलवंगमरीचि
शर्करया विजयापानं कुरु सहितं ॥ षड्र
सयुक्तचतुर्विधभोजनमीश्वरभुंक्ष्वहि
भावय धृतं ॥ १० ॥ तांबूलैला पूगीफलस
हितं मुखवासं कुरु रुचिरं ॥ मृगमदचं
दनकुंकुमकेशरकर्पूरागरुगंधयुतं ११
आरागतिकमतिललितज्योतिर्वरदां

133
3(c)

दस्यापदार्थत्वेन संसर्गत्वात् ॥ तथा च वाक्यसमासयोः पर्यायत्वात् नुरेधेन षष्ठीसमासे राजपुत्र इत्यादौ षष्ठ्यर्थसंबंधलक्षणानघट
ते ॥ संबंधस्य संसर्गमर्यादा लभ्यत्वात् ॥ वस्तुतस्तु विरुद्धविभक्त्यनुवर्तुदस्य भेदबोधकत्वं व्युत्पत्तेः ॥ मुख्यार्थराजाभिदस्य बा
धेराजपदस्य राजसंबंधिनिलक्षणा ॥ एवं बहुव्रीहौ चित्रगुरित्यादौ चरमपदस्यान्यपदार्थलक्षणा तथा च द्वंद्वकर्मधारयान्य
समासे सर्वत्र तत्त्वार्थलक्षणा ॥ एवं च नञर्थोभावः ॥ अघटो भूतलमित्यादौ घटभिनेलक्षणा ॥ न कलं जं भक्षयेदित्यादौ
बलवदनिष्टजनकेलक्षणा ॥ क्रियासंगतस्यैव कारस्य अत्यंतायोगव्यवच्छेदोर्थः ॥ यथानीलं सरोजं भवत्येव ॥ विशेषण
संगतस्य अयोगव्यवच्छेदः ॥ शंखः पांडुर एवेति ॥ विशेष्यसंगतस्य अन्ययोगव्यवच्छेदः ॥ यथापार्थ एव धनुर्धर इत्यादौ ॥
एवं हि सा सर्वबोध्यमिति ॥ इति जगदीशभट्टाचार्यहस्ततर्कामृतं नाम वैशेषिकप्रकरणम् ॥ न्यायप्रकरणं च समाप्तं ॥

तर्काम् ०१० रपिलक्षणेव ॥ यथा अन्निर्माणवको गोर्विहीकः ॥ अत्र लक्षणाया अग्न्यादिस्मादृश्यं प्रतीयते ॥ शक्तं पदं ॥ तच्चतुर्विधं ॥
 यौगिकं रूढं योगरूढं यौगिकरूढं च ॥ आद्यं यथा ॥ पाचकादिपदं योगार्थेन पाककर्तृरिशहं ॥ द्वितीयं यथा ॥
 विप्रादिपदं ब्राह्मणवाचकं ॥ तृतीयं तु पंकजं पदं योगरूढं पापं क ॥ जनिकर्तृत्वेन पक्षत्वेन च पक्षवाचकं ॥
 चतुर्थं यथा ॥ उदित्पदं यौगिकं तत्तु गुल्मादिवाचकं ॥ रूढं यागविशेषस्य ॥ लक्षणाद्विविधा ॥ जहत्स्वार्थो अज
 हत्स्वार्थो ॥ आद्याय भागंगायां घोषइत्यादौ ॥ द्वितीयास्वेष्टत्रिणोपातिइत्यादौ ॥ अत्रष्टत्रिणस्तदितरस्या
 पिगमनान्वयः ॥ अथ शाब्दबोधप्रक्रिया ॥ देवदत्तेन नाम गच्छतीत्यत्र नाम कर्म कर्मगमनजनकवर्तमानकृतिमा
 नित्यन्वयबोधः ॥ द्वितीयायाः अर्थः कर्मत्वं ॥ धातौ गमनं ॥ जनकत्वं संसर्गमर्यादया लभ्यं ॥ लोटो वर्तमानत्वं ॥
 आख्यातस्य कृतिः ॥ तत्संस्मर्गः बंधः संसर्गमर्यादया लभ्यः ॥ यत्र कर्तृरिहते बोधः तत्रारव्यातस्य व्यापारादौ
 लक्षणा ॥ यथा रथोगच्छतीत्यत्र गमनजनकवर्तमानव्यापारवान् ॥ दधिपश्यतीत्यदौ द्वितीया लोपस्थले द
 धिशब्द एवाजहत्स्वार्थलक्षणाया दधिकर्मत्वं चोपस्थापयति ॥ एकवचनाद्युपस्थितमेकत्वादिसर्वत्र प्रथमा
 दिपदमुपस्थापयति ॥ देवदत्तेन गम्यते नाम इत्यस्य देवदत्तवृत्तिकृतिजन्यममनजन्यफलशालीत्यर्थः ॥ वृत्तित्वं
 संसर्गबललभ्यं ॥ तृतीयायाश्च कृतिः ॥ जन्यत्वं संसर्गः ॥ गमनं धातोरर्थः ॥ जन्यत्वं संसर्गः ॥ फलं कर्मत्वं आत्म

नेपदार्थः ॥ शालित्वं संसर्गः ॥ भावप्रत्यये तु देवदत्तेन कृष्यते इत्यस्य देवदत्तवृत्तिकृतिजन्यस्वापइत्यर्थः ॥ भावप्रत्ययस्थले
 फलाभावादात्मनेपदार्थेन भासते ॥ भविष्यत्वं लोटोर्थः ॥ तच्च विद्यमानप्रागभावप्रतियोग्यत्पत्तिकत्वं ॥ तेन आगमिष्यती
 त्यत्र विद्यमानप्रागभावप्रतियोग्यत्पत्तिकगमनानुकूलकृतिमानित्यर्थः ॥ लोटोर्थः अनद्यतनत्वमपि ॥ लुङोर्थोत्पत्तिर्ह
 तत्वं च ॥ भूतत्वं अतीतत्वं तच्च उत्पत्तावन्वेति ॥ तथा च विद्यमानध्वंसप्रतियोग्यत्पत्तिकत्वं लङ् ॥ लिङोपि परोक्षत्वमती
 तत्वं चार्थः ॥ तदन्वयः पूर्ववदुत्पत्तौ ॥ लङ्ः अनद्यतनत्वमतीतत्वं चार्थः ॥ विधिलिङ्गार्थः कृतिसाध्यत्वे सति बलवदनिष्टाज
 नकेष्टसाधनत्वं ॥ स्वर्गकामोयजेतेत्यादौ कृतिसाध्यबलवदनिष्टाजनकेष्टसाधनयागकः स्वर्गकामइत्यर्थः ॥ अशी
 लिङ् लोटोरर्थः वृत्तिविषयत्वं ॥ तेन घटमानयेत्यत्र घटकर्मकमदिष्टाविषयानयनानुकूलकृतिमांस्त्वमित्यर्थः ॥
 व्याप्यक्रियया व्यापकक्रियाया आपादनं लङ्गोर्थः ॥ तात्पर्यं वभात्कचिद्भूतत्वं कचिद्भविष्यत्वं च लङ्गो बोध्यते ॥ सनः
 कर्तुरिष्टार्थः ॥ सनुतरारव्यातस्याश्रयत्वे लक्षणा ॥ सविषयकार्थकप्रकृतिकारव्यातस्य लक्षणाया आश्रयत्वे घटं
 जानातीत्यादौ कृत्स्नत्वात् ॥ यङोर्थः योनः पुन्यं ॥ तत्वं च तदानीं तन प्रकृत्यर्थरजातीयक्रियोत्तरध्वंसकालीनत्वे सति
 वर्तमानादिकृतिविषयत्वं ॥ पापच्यनइत्यादौ तादृशकालीनत्वमेव यङो प्रस्थाप्यते ॥ आख्यातस्य चरमदलवाचकत्वा
 त् ॥ विशिष्टवाचकत्वं यङ् ॥ तदानीं तनत्वं च स्थूलकालमादाय पूर्वकालीनत्वं कर्तृवत्कार्थः ॥ पूर्वत्वं च सन्निहि
 तवृत्तिश्चेदभाविष्यतदा स्मिन्क्षमभाविदित्यस्य वृत्तिर्न निष्ठापादकतानि रूपायता पाद्यताश्रयात्पत्तिमत्स्य भिन्नमित्यन्वयबोधः

तत्र क्रियापक्षया बोध्यं तत्पूर्वकालीनत्वं तत्प्रागभावकालवृत्तित्वं ॥ तदुत्पत्तिकालीनत्वं सप्रतियोगिकालवृत्तित्वं ॥ तेन भुक्ता व्रजतीत्य-
 व्रगमेन प्रागभावावच्छिन्नकालवृत्तिभोजनकर्त्रभिन्नो व्रजतीत्यर्थः ॥ समानविभक्तिकर्तृभेदेन धर्मिवाचकत्वात् ॥ अव्ययत्वेन क्वापर-
 विभक्तिलोपात् ॥ कालस्तात्पर्यवशाद् व्यवहिता व्यवहितसाधारणो बोध्यः ॥ तेन पूर्वस्मिन् वेगत्वा अस्मिन् वेदसमागतेत्यत्र तादृ-
 शप्रयोगावगम इच्छावानुमुनेत्यर्थः ॥ भोक्तुं व्रजतीत्यस्य भोजने छावान् व्रजतीत्यर्थः ॥ भोक्तुमिच्छतीत्यत्र कर्तृरित्यलक्षणा ॥ भोज-
 नकर्तारमात्मानमिच्छतीत्यर्थः ॥ स विशेषणे हीति न्यायात् विशेषणे कृता विद्यान्वयः ॥ प्रकृतधात्वर्थकर्तृकत्वेन तत्त्वज्ञानचोधा-
 त्वर्थमन्यफलवान् कर्मज्ञानचोर्थः ॥ शत्रादीनां कर्तृवाच्यः स विषयार्थप्रकृतिकानां त्वाश्रयत्वे लक्षणा ॥ एवं कर्मकर्तृकतांते-
 न रूपेण कर्तृकर्मचोर्वाच्यं ॥ भावकृतां कल्प्युद्घजादीनां प्रयोगसाधुत्वमात्रं ॥ धात्वर्थैरित्यस्य भावकृतानुपस्थानात् ॥ ननु
 नीलघटमानयेत्यादौ द्वितीयादयश्च वणात् कर्मद्वयबोधापत्तिः ॥ ननु विशिष्टस्य कर्मत्वमिति चेन्न ॥ तत्र विशेषणस्य विभक्तिः
 साधुत्वाय अथवा विशेषणविभक्तेरभिदोर्थः ॥ तत्राप्यं विशेषणं ॥ द्वितीयपक्षे वाक्यसमासयोः पर्यायतानघटेन ॥ वाक्ये नी-
 लघटमित्यादौ अभेदस्य पदार्थत्वेन प्रकारत्वात् न संसर्गत्वं ॥ नीलघटमित्यादौ कर्मधारये लक्षणाया अस्वीकारेण अभे-

आतोक्तः शाब्दः प्रमाणं ॥ प्रकृतवाक्यार्थगोचर्यथार्थज्ञानवानाप्तः ॥ पदज्ञानं करुणं ॥ पदार्थोपस्थि-
 तिव्यापारः ॥ अकांक्षायोग्यतासत्तितात्पर्यज्ञानानि सहकारीणि ॥ फलशाब्दबोधः ॥ स्वरूपयो-
 ग्यत्वे सति अजनितान्वयबोधकत्वमाकांक्षा ॥ तेन घटः कर्मत्वममानयनं कृतिरित्यत्र नान्वयबोधः ॥
 अयमेति पुत्रो राज्ञः पुरुषोऽप्यसायतामित्यत्र राज्ञः पुत्र इति नान्वयबोधः पुत्रेण जनितान्वयबोधात् ॥
 बाधकप्रमाविरहो योग्यता ॥ तेन वह्निना सिंचतीत्यत्र नान्वयबोधः ॥ अयोग्यत्वात् ॥ अव्यवधानेन
 अन्वयप्रतियोग्यपस्थितिरासतिः ॥ तेन गिरिमुक्तं वह्निमान् देवदत्तेनेत्यत्र नान्वयबोधः ॥ तत्तदर्थप्रती-
 तीघयोच्चरितत्वं तात्पर्यं ॥ तेन भोजनप्रकरणे सैधवमानयेत्युक्तेऽन्यान्यबोधानभवति ॥ वृत्त्या
 विनाशब्देन नान्वयबोधो जन्यते ॥ वृत्तिर्द्विधा ॥ शक्तिर्लक्षणा च ॥ शक्तिर्घटादिपदस्य घटादौ ॥ ल-
 क्षणायथा ॥ गंगायां घोषः प्रतिवसतीत्यत्र गंगापदार्थे प्रवाहे घोषवासान्यथानुपपत्त्या गंगापदस्य
 तीरे लक्षणा कथ्यते ॥ तथा वृत्त्या उपस्थिते तीरे घोषः प्रतिवसतीत्यन्वयबोधो भवति ॥ गोणी वृत्ति

उपापाद्यज्ञानेनोपपादककल्पनमर्थोपनिः।पीनोदेवदत्तोदिवानभुंकेइत्यत्रउपपाद्योपात्तं।उपपादकरात्रिभोजनं।उपपाद्यज्ञानंकरणं।उपपादकज्ञानंफलं॥१॥

न० सं० दी० २ अनुमित्यपेक्षयात्राद्यज्ञानस्यविलक्षणस्यशब्दास्त्रयेभीत्यनुव्यवसायसाक्षिकस्यसर्वसंमतत्वात्॥ नुवैर्थापैर्नैरपिप्रमाणांतरमस्ति।पीनोदेवदत्तोदिवानभुंकेइतिदृष्टेश्चनेवापि नस्तत्त्वान्यथानुपपत्त्यारात्रिभोजनंअर्थापत्त्याकल्प्यतेइतिचेन्न।देवदत्तोरात्रौभुंकेदिवाअभुंजानित्वेसतिपीनत्वात्तदनुमानेनैवरात्रिभोजनस्यासिद्धत्वात्।अनुपलब्धिर्नमानं।परिशेषोप्यनुमानमेव॥शतेपंचाशादितिसंभवोपिअनुमानमेव।इहवदेयक्षस्तिष्ठतिइत्येतिहमपिअज्ञानमूलकःशब्देव।विशेषिणश्चानुमानद्वाराव्यवहारहेतुरितिनमानंतरं।तस्मात्प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाश्चतोर्येवप्रमाणानि॥७॥७॥

133
3 (D)

ज्ञानकरणाजन्याभावानुभवासाधारणकारणमनुपलब्धिः।यद्यत्रघटोभविष्यतदाभूतलमिवाइत्येतन्नस्तिघटः३
ब्रह्मस्यतइतिना

क्ष उपमानंलक्षयति।उपमितानि।शब्दंलुपयति॥अस्तेति।पदलुप्तंमाह।शक्तमिति।अर्थस्मृत्यनुकूलः।पदपदार्थसंबंधः।शक्तिः।सावपदायंतरमितिसीमांसकाः।तन्निरासार्थमाह।अस्मादिति।उत्थादीनामिवघटादानामपिसंकेतएवशक्तिः।ननुपदार्थंतरमित्यर्थः।इच्छा
गवादिशब्दानांजातावेवशक्तिः।विशेषणतयाजातेःप्रथममुपास्तिनत्वात्।व्यक्तिलाभस्तुआक्षेपादिनादितिकेचित्।तन्न।गामानयेत्यादौह्यव्यवहारात्सर्वानयनादेर्व्यक्तावेवसंभवाज्जातिविशिष्टव्यक्तावेवकल्प्यनात्।शक्तियहश्ववृद्धव्यवहारोव्युत्पत्त
र्वालो गामानयेत्युत्तमवृद्धवाक्यश्रवणानंतरंमध्यमवृद्धस्यप्रवृत्तिमुपलभमानोशक्तिः+गवानयनंचवृद्धामध्यमवृद्धप्रवृत्तिज
नकज्ञानस्यअन्वयव्यतिरेकाभ्यांवाक्यजन्यत्वंनिश्चित्यअश्वमानयणोवधानेतिवाक्यांतरेआवापोद्वापाभ्यांगोपदस्यैवगो
त्वविशिष्टेशक्तिः।अश्वशब्दस्यअश्वत्वाविशिष्टेशक्तिरिति व्युत्पद्यते॥ननुसर्वत्रकार्यपरत्वाद्वावहारस्यकार्यवाक्येएवव्यु
त्पत्तिः।नसिद्धपरइतिचेन्न।काश्यात्रिभुवनतिलकोभूपतिः।विकसितपद्मेमधुकरः।सहकारतरोमधुरपिकोरिति।इत्या
दौप्रसिद्धपदसमभिव्यवहारात्सिधेपिमधुकरादिव्युत्पत्तिदर्शनात्।लक्षणापिशब्दवृत्तिः।शक्यसंबंधोलक्षणा।गंगाया
घोषइत्यत्रगंगापदवाच्यप्र।वाहसंबंधादेवतीरोपलब्धेनोत्तरिपिशक्तिर्नकल्प्यते॥संधेवपदादौलक्षणाभयोःपरस्परसंबंधा

भावान्नानाशक्तिकल्पने। उक्षणात्रिविधा। जह लक्षणा। अजह लक्षणा। जह दजह लक्षणा चेति। यत्र वाच्यान्वयाभावः तत्र जहती
यथामंचाः क्रोशतीति। यत्र वाच्यार्थस्यान्वयः तत्र अजहती। यथा छत्रिणो गच्छतीति। यत्र वाच्येकदेशात्त्यागे न एकदेशान्वयः।
तत्र जह दजहती। यथा सत्वमसि इति। गोप्यपितृक्षणे व। लक्ष्यमाणगुणसंबधनूपायथा। अभिर्माणवक इति। व्यंजनापिश
बृशक्तिमूला लक्षणा न भूता अर्थशक्तिमूला च भनुमानादिना अन्यथा सिधा। तात्पर्यानुपपत्तिर्लक्षणबीजं। न त्रुतीति ल
यश्च स्ति तात्पर्यं। तात्पर्यज्ञानं वाक्यार्थज्ञानं हेतुः। नानार्थानुरोधात्प्रकरणादिक तात्पर्यग्राहकं। द्वारमित्यादौ पि धेहि नि
शब्दाध्याहारः। ननु अर्थज्ञानार्थत्वात् शब्दस्याथमविज्ञाय शब्दाध्याहारा संभवात्। अर्थो ध्याहार एव युक्त इति चेन्न। ग
मानयेत्यादौ पदविशेषजन्यपदार्थोपस्थितेः शब्दज्ञान हेतुत्वात्। अन्यथा घटः कर्मत्वान्नयं कृतिरित्यत्र विशादज्ञा
नप्रसंगात्। पंक्त्यादिषु योगनूतिः। अवयवशक्तियोगः। समुदाशक्तिः। रूढिः। नियममत्वज्ञानार्थसमुदायशक्तिः। अ
न्यथा कुमुदे पि प्रयोगप्रसंगः। इतरा चितेशक्तिरिति प्रामाकराः। अन्यपर्यवाक्यार्थतया भान संभवात्। अन्यथा श
पिशक्तिर्न कल्पनीय इति गौतमीयाः। आकांक्षेति। आकांक्षादिज्ञानमित्यर्थः। अन्यथा आकांक्षादिप्रमात् शब्दभ्रमो

नस्यात्। आकांक्षां लक्षयति। पदस्येति। योग्यता लक्षणमाह। अर्थेति। संनिधिलक्षणमाह। पदानामिति। अविलंबेन पदार्थो
पस्थितिः संनिधिः। उच्चारणतुल्यपयोगितयोपयुक्तं। गौरश्च इति। घटः कर्मत्वमित्याद्यानां कांक्षोदाहरणं दृष्टव्यं। वैदिकस्य
विशेषमाह। वैदिकं ईश्वरोक्तत्वादिति। ननु वेदस्यानादित्वात्कथं ईश्वरोक्तत्वमिति चेन्न। वेदः पौरुषेयः वाक्यसमुदाय
त्वात्पारतादिवत्। न च स्मर्यमाणकर्तृत्वमुपाधिः। गौतमादिभिः शिष्यपरंपर्यावेदेषु स्मर्यमाणकर्तृत्वेन साधनव्याप
कत्वात्तस्मान्नैपानोत्रयो वेदा अजायत इति श्रुतेश्च। ननु वर्णानित्याः स एवायगकार इति प्रत्यभिज्ञानवत्तात्। तथा च कथं
वेदस्य अनित्यत्वमिति चेन्न स्ति। उत्पन्नो गकारो नष्टो गकार इति प्रतीत्या वर्णानामनित्यत्वात्। सोयंगकार इति प्रत्यभिज्ञायाः
सोयं दीपज्वालेति वत् प्रत्यभिज्ञानवत्त्वात्। वर्णानां नित्यत्वे पि आनुपूर्व्ये विशिष्टवाक्यस्य अनित्यत्वाच्च।
तस्मादीश्वरोक्तो वेदः। मन्वादिस्मृतीनां आचाराणां च वेदमूलकतवा प्रामाण्यं। स्मृतिमूलवाक्यानामिदानीमनध्ययनात्।
तन्मूलभूता काचिच्छा के छिन्नाति कल्प्यते। ननु पण्यमास्मान् वेदवाक्यो वेदस्य कल्पयितुमशक्यतया विप्रकीर्णवाद्दस्यो
युक्तत्वात्। नित्यानुमेयो वेद इति चेन्न। तथापि वर्णानुपूर्वीज्ञानाभावेन बोधकत्वसंभवात्। ननु तानि पदानि स्वस्मारितार्थसं
सर्गवन्ति। आकांक्षादिप्रसदकदंबकत्वात्। मदाक्यवत्। इत्यनुमानादेन संसर्गज्ञानसंभवात्। शब्देन प्रमाणान्तरमिति चेन्न।

133
3(E)

Siddanth Kamode

द्विमुनि। त्रिमुनि। आकरणस्य। १३। सप्तगंग। द्वियमुनं। १४ उन्मत्तगंग। नामदेवः। लोहितगंग। समासांताइत्यधिकृत्य।
 शरदः समीपं उपशरदं १ उपजवसं। २ अत्यक्षं। परोक्षं। समक्षं। अन्यक्षं। ३ उपवाजम्। अध्यात्मं। ४ उपचर्मम्। उपन
 म्। ५ उपनदम्। उपनदि। उपपूर्णमासं। उपपोषमासि। उपाग्रहायणं। उपाग्रहायणि। ६ उपसमिधं। उपसमित्। ७ उप
 गिरं। उपगिरि। इति अव्ययीभावः। अथतत्पुरुषः। सच द्वितीयातत्पुरुषस्तृतीया। चतुर्थीतुल्यं पंचमीतुल्यं षष्ठीतुल्यं सप्त
 मीतुल्यं नञ्त्तत्पुरुषश्चेति सप्तविधाः। क्रमात् उदाहरणानि। कृष्णश्रितः कृष्णश्रितः। दुःखमतीतो दुःखातीतः। तुहिना
 त्यस्तः। १ स्वयंकृतस्यापत्यं स्वायंकृतिः। २ स्वद्वारुणो जातमः। सामिकृतं। ४ मासं प्रमितो मास प्रमितः। प्रतिपञ्चदशः। ५
 मुहूर्तं सुखं मुहूर्तं सुखं। ६ इति द्वितीयातत्पुरुषः। वांकुलवारवंडः वांकुलवारवंडः। अक्षणाकाणः। १ मासेन पूर्वमासपूर्वः।
 मात्रासदृशः मात्रासदृशः। पित्रासमः पितृसमः। मासेन ऊनं मासेन कायपिणं। मासेन विकलं मासेन विकलं। वाचाक
 लहोवाकलहः। आचारेण निपुणः आचारनिपुणः। गुडेन मिश्रः गुडमिश्रः। आचारेण श्रद्धाः आचारश्रद्धाः। २ मासेन ज
 वरो मासावरः। ३ हविणा श्रान्तो हरि श्रान्तः। नखैर्भिन्नो नखभिन्नः। ४ वातेन उद्यंवातद्येद्यं। ५ काकपेयानदी। ५

यक्षः। यक्षती। यक्षंति। यक्षानि। २ यक्षा। यक्षता। यक्ष्यां। यक्षिः। ३ यक्षे। यक्षते। यक्ष्यां। यक्ष्यः। ४ यक्षः। यक्षतः। यक्ष्या
 यक्ष्यः। ५ यक्षः। यक्षतः। यक्षोः। यक्षतोः। यक्षाः। यक्षतां। यक्षिः। यक्षनि। यक्षति। यक्षोः। यक्षतोः। यक्ष्यः। ७ एवं वा कर्तु
 ददत्। ददती। ददंति। ददति। १। २ ददता। ददत्यामित्यादि। लुदत्। लुदंती। लुदती। लुदंति। १। २ लुदता। लुदत्यामित्यादि। १। २।
 भांती। भांती। भांति। १। २। भाता। भात्यामित्यादि। पचन्। पचंती। पचंति। १। २। दीव्यत्। दीव्यंती। दीव्यंति। १। २। स्वप्। स्वपी।
 स्वापि। स्वपि। १। २। स्वपा। स्वप्यामित्यादि। इति तांताः। धनुः। धनुषी। धनुषि। १। २। धनुषा। धनुष्यामित्यादि। पयः। पयसी
 पयोसि। १। २। पयसा। पयोभ्यां। पयोभिः। ३ पयसे। पयोभ्यां। पयोभ्यः। ४ पयसः। पयोभ्यां। पयोभ्यः। ५ पयसः। पयसोः। पयसां। ६
 पयसि। पयसोः। पयसुः। ७। अदः। अमू। अमूनि। १। २। नोषं पुंयत्। इति सांताः। इति हलन्तानपुंसकलिङ्गाः। अव्ययानि लिख्यन्ते।
 स्वरः। अन्तरः। प्रातरः। पुनरः। सनुतरः। उच्चैस्। नीचैस्। शनैस्। क्रधक्। क्रते। युगपत्। आरात्। पृथक्। ह्यस्। श्वस्। दिवा। रात्रौ।
 साये। चिरं। मेनाक्। ईषत्। जोषं। नृहोती। बहिस्रः। अवस्। समया। निकषा। स्वयं। वथा। नन्तं। नन्तः। हेतोः। इडो। अडा। सामिवत्। जा
 त्पण्यत्। भ्रत्रियवत्। सना। सनत्। सनात्। उपधा। तिरस्। अन्ता। अन्तरेण। ज्योक्। कं। वां। सारसा। विना। नाना। स्वप्ति। स्वधा। अलं।
 वेषट्। श्रौषट्। वौषट्। अन्यत्। अस्ति। उपांशु। क्षमा। विहायसा। दोषा। मृषा। मिथ्या। सुधा। पुरा। मिथो। मिथस्। आयस्। मुहुस्।

श्रीगणेशाय नमः। सिद्धांतकौमुद्यनुसारेण समासालिख्यंने। अथ सुप्रसुपासमासः। पूर्वभूतेतत्पूर्वः। जीमूतस्येव। इति सु
प्रसुपासमासः। अथ अव्ययीभावः। दिशयोर्मध्यमू। अपदिशं। अपदिशं। २। अपदिशेन। अपदिशं। ३। ४। अपदिशात्। ५। ६।
अपदिशो। अपदिशं। ७। हरेरुत्पत्तिरिति। अधिगोपं। कृष्णस्य समीपं उपकृष्णं। मद्राणां समृद्धिः सुमद्रं। यवनानां व्य
द्धिर्दुर्यवनं। मरुशिकाणां भावो निर्माशिवं। हिमस्य अत्ययोऽतिहिमं। निद्रासंप्रतिनयुज्यत इत्यतिनिद्रं। हरिवाहस्य
प्रकाशवृत्तिरिति। विष्णोः पश्चादनुविष्णुः। अनु रूपस्य अनु अनु रूपं। अर्थमर्थप्रतिप्रत्यर्थं वाक्ति मनति क्रम्य यथा
शक्ति। हरेः सादृश्यं सदृशं। ज्येष्ठस्यानुपूर्व्येणेत्यनुज्येष्ठं। चक्रेण युगपदि निसचक्रं। सदृशः। सारण्याससरिणः। क्षत्र
णां संपत्तिः सक्षत्रं। कुंडेराधिक्यं समृद्धिः। तृणमपि अपरित्यज्य सत्तणमति। अग्निग्रंथपर्वतमधीनेसाग्निः॥ १॥ याव
त शोकास्तावदच्युतप्रणामायाव ध्रुवोक्तं। शाकस्य लेहाः शाकप्रति। ३। अक्षेण विपरीतं वृत्तमक्षपरि। बालाकापरि। ए
कपरि। ४। अपविष्णोः संसारः अपविष्णुः। परि विष्णुः। वनात् बहिः बहिवनं। प्राग्वनं। ६। आभ्युत्थि। संसारः। आवा
लेभ्यः हरिभक्तिः आबालं। ७। अभ्यग्निरात्मभाषतंति। अभ्यग्निरिति। ८। अनुवनं। अशोनिर्गतः। ९। अनुगंगं।
वाराणसी। १०। तिष्ठ। ११। होतृकालः। आयती गंवम्। १२। गंगायाः पादं। १३। पारे गंगात्। मध्ये गंगात्। १४। द्रोमुनी वंशो